

ביקורות ספרים

פתח דבר

3,383 שקלים הייתה ההכנסה החודשית למשק בית בעשירון התחתון בשנה החולפת. 40,904 שקלים הייתה ההכנסה החודשית למשק בית בעשירון העליון. כך עולה מתמונת המצב החברתית השנתית של "מרכז אדוה", העשירית במספר, שהתפרסמה בדצמבר האחרון. זה שבע-עשרה שנים שב"מרכז אדוה" אוספים, מנתחים ומפרסמים נתונים על התקציב, על המיסוי ועל השירותים החברתיים בישראל. עשור לפרסום תמונת המצב החברתית מטעם אדוה, במקביל לפרסום ספרים על אודות אי שוויון בחברה בישראל וריכוז סקירות בסוגיות אלו במסגרת הגיליון הנוכחי, יצרו הזדמנות להשוות את המבט על נתונים – נתונים על התרחבות מגמת אי השוויון בין קטגוריות חברתיות ושיערוק הסדר החברתי בישראל.

למשל, בעוד שהפער בין העשירון העליון לעשירון התחתון בהכנסה החודשית למשק בית עומד היום על פי 12.1, מתמונת המצב החברתית הראשונה עולה כי בשנת 1988 עמד הפער על פי 8.6. להשלמת התמונה בדקנו גם את נתוני הביטוח הלאומי על עוני: שיעור המשפחות העניות ב-2006 עמד על 20.2%, לעומת 17.2% ב-1979; שיעור הילדים העניים עומד היום על 35.2%, לעומת 16.9% בסוף שנות ה-70. נתונים על עוני מעוררים את השאלה מיהם העניים שחיים מאחורי המספרים ובצלם (שטייר, 2005). בדיונה בספרה של מיכל קרומר-נבו, נשים בעוני: סיפורי חיים, תוהו ברברה סבירסקי, מנהלת "מרכז אדוה", אם המכנה המשותף, אותו מזהה קרומר-נבו אצל גיבורות ספרה – הכאב, השוליות הכלכלית והמגדרית וההתנגדות – אכן מייחד דווקא אנשים, ונשים בפרט, החיים בעוני. תהייה זו מתגבשת אצל סבירסקי לכדי קריאת תיגר על עצם השימוש במושג "עוני" כקטגוריה סוציולוגית.

תמונת המצב החברתית אינה שלמה מבלי לקחת בחשבון את מצב עשירוני האמצע ואת הפערים בין ובתוך קטגוריות חברתיות. חלקם של 70% מאוכלוסיית ישראל בעוגת ההכנסות של משקי הבית בשמונה-עשרה השנים האחרונות קטן והולך. כך משק בית הממוקם בעשירון השביעי, שהכנסתו החודשית בשנה החולפת הייתה 14,922 שקלים ברוטו. כך גם משק בית הממוקם בעשירון הרביעי, שהכנסתו החודשית בשנה החולפת הייתה 8,518 שקלים. את פערי השכר בין קבוצות אתניות בישראל מציגים באדוה בהקשרן של מגמת הצמיחה המאפיינת את המשק הישראלי בשני העשורים האחרונים וההצטרפות לקבוצת הארצות בעלות תוצר לנפש גבוה: בעוד הפער בין אשכנזים למזרחים הצטמצם לאורך השנים, והוא עומד היום על פי 1.3, הפער בין יהודים-אשכנזים לערבים התרחב במהלך עשרים השנים האחרונות והוא עומד היום על פי 2. השלכותיו של אי השוויון בין קטגוריות חברתיות על התרבות הפוליטית בישראל הן עניינם של שני ספרים הנסקרים בגיליון הנוכחי: יודעים ושותקים: מנגנוני השתקה והכחשה בחברה הישראלית, בעריכתן של חנה הרצוג וכנרת להד, ורבי-תרבותיות מהי? על הפוליטיקה של השונות בישראל, מאת יוסי יונה ויהודה שנהב. במוקד הקריאה אותה מציג אורי רם לספר הראשון, בהשתמשו במושג "סובלנות דכאנית" של מרקוזה ובמושג הכוח של לוקס, מונחת ההבנה כי אי שוויון ביחסי כוח חברתיים הוא שמאפשר את פעולתם המשומנת היטב של

1 לאחר תשלומי העברה ומסים.

מנגנוני השתקת והכחשת הדיכוי בחברה בישראל. סקירתו של יובל יונאי על ספרם של יונה ושנה פותחת צוהר לדיון בשאלות של הגמוניה תרבותית והדרה של קבוצות מוכפפות על בסיס אי שוויון במשאבים סימבוליים וחומריים. האתגר החשוב שהספר מציב, לטענת יונאי, הוא זיהוי נקודות העיוורון בכלכלת הצדק של התרבות הדומיננטית וההתמודדות עמן. ביטויי אי השוויון בישראל משתקפים גם בנגישות להשכלה, לתעסוקה ולבריאות. מתמונת המצב הנוכחית עולה כי בשנה האקדמית שחלפה 10.7% מבני 20-29 בגבעתיים למדו לתואר ראשון, לעומת 5.2% בבית שאן, ו-2.7% באום-אל-פאחם. באוגוסט 2007 1.5% מתושבי גבעתיים התייצבו בלשכת התעסוקה, לעומת 6.4% מתושבי בית שאן ו-11.5% מתושבי אום-אל-פאחם. מההשוואה בין יישובים עולה כי שיעור הלומדים לתואר ראשון ביישובים יהודיים ומבוססים גבוה יותר משיעורם בעיירות הפיתוח. קל וחומר משיעורם ביישובים ערביים. תמונת מראה כמעט הפוכה מתקבלת מהשוואת ממדי האכטלה בין היישובים.

אי השוויון מתבטא אולי במלוא חריפותו בפערים בין נשים לגברים. ממדי האכטלה גבוהים יותר בקרב נשים בהשוואה לגברים, ובקרב נשים ערביות בהשוואה לנשים יהודיות. בתמונת המצב החברתית הראשונה נכתב "אי השוויון בין גברים ונשים עמוק ומושרש גם הוא. לפי חודש, שכר הנשים מגיע בממוצע ל-60% משכר הגברים. לפי שעה, שכר הנשים מגיע בממוצע ל-80% משכר הגברים". כעבור עשר שנים, לא הרבה השתנה.

תמונת המצב של אי השוויון בשוק העבודה נעדרת התייחסות למהגרי עבודה. רבקה רייכמן מאירה בסקירתה את התיאור הגדוש והמרגש של עולמם של מהגרי עבודה בישראל, המובא בספרה של נורית וורגפס "תפתחו, משטרה!" מהגרי עבודה בישראל. לטענתה, הספר, המתמקד בחוויותיהם של מהגרי העבודה, מספק תובנות חשובות לעוסקים בסוגיות של אי שוויון בחברה בישראל. היקפו וריבוי ממדיו של אי השוויון המאפיינים את החברה בישראל עמוקים עוד יותר מהנתונים שלעיל. בסקירת הספר אי/שוויון, בעריכת אורי רם וניצה ברקוביץ', טוענת אורלי בנימין כי בהציעו עושר של פרספקטיוות מרתקות, הנוגעות, אכן, בריבוי ממדיו של אי השוויון בישראל, מעלה הספר תרומה משמעותית לחשיבה החברתית המקומית. בה בעת בנימין מבקרת את עצם השימוש במושג "שוויון" כקטגוריה סוציולוגית וככלי אנליטי. לטענתה התמיכה במבני ההצדקה ההגמוניים ובתהליך הדה פוליטיזציה של סוגיות חברתיות אינהרנטית למושג "שוויון".

תמר ברקאי ועמית קפלן, עורכות מדור ספרים.

מקורות

- אחדות, ל' וגבע, י' (1983). מגמות ההתפתחות במימדי העוני ובאי שוויון התחלקות ההכנסות בקרב האוכלוסייה היהודית בשנים 1975-1979. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
- המוסד לביטוח לאומי (2006). הסקירה השנתית. ירושלים.
- סבירסקי, ש' וקונור-אטיאס, א' (2007). תמונת מצב חברתית 2007. תל-אביב: מרכז אדוה.
- סבירסקי, ש', יחזקאל, י' וקונור, א' (1998). תמונת מצב חברתית 1998. תל-אביב: מרכז אדוה.
- שטייר, ח' (2005). עוני בין דיסציפלינות: תרומתה של הסוציולוגיה לחקר העוני. סוציולוגיה ישראלית, (1), 9-22.